

Litteratur

JAN-OLOF SUNDELL:

Teknokraten som blev politiker

Det tredje rikets uppgång och fall tycks aldrig upphöra att förbrylla, reppellera och fascinera oss. Hur var det möjligt att ett stort kulturfolk kunde komma under kontroll av ett gäng politiska gangsters? Vi vet också att en stor del av det tyska folket frivilligt valde nazismen – NSDAP blev redan före Machtübernahme Tysklands största parti. Även om aldrig en absolut majoritet av folket i fria, demokratiska val stödde Hitler är det sannolikt att han hade folkets majoritet bakom sig under 1930-talet sedan han väl kommit till makten.

Men folket blev förfört av en del av nazismens synliga drag, nationalismen och återupprättandet av tysk självkänsla efter »dik-tatet i Versailles», Ruhrockupationen och depressionen. Vad de däremot inte förstod och kände till, eller inte ville känna till och förstå var det isande människoföraktet hos de nazistiska ledarna och inte minst hos Hitler personligen. Affärsmannen och den tidige sympatisören Hermann Rauschning har i en boktitel fint sammanfattat nazismens innersta kärna, »Nihilismens revolution».

Det var emellertid inte bara mannen på gatan som lurades eller lurade sig själv, det förekom även bland människor högt uppe bland de ledande inom det nazistiska Tyskland. Till denna beklagansvärda skara hörde Hitlers sista rustningsminister Albert Speer, som nyligen utgivit sina mycket intressanta »Erinnerungen» (Propyläen Verlag. Pris kr 42:50). Speer, som kom från en välbärgad borgerlig familj, fick en god uppfostran och utbildade sig till arkitekt. I början av 1930-talet tilldrog han sig Hitlers uppmärksamhet. Snabbt drogs han in i Führerns personliga bekantskapskrets. Förtroligheten mellan de båda männen blev snart stor. Speer upplevde att Hitler i honom tyckte sig se förverkligandet av dennes egna konstnär- och arkitektdrömmar under ungdomsåren före första världskriget.

Hitler gav Speer i uppdrag att helt om-

vandla Berlin. Det skulle göras till rikets för att inte säga världens huvudstad och måste därför utgöra en passande inramning till det tredje rikets stora män. Först senare har Speer insett att han blev ett verktyg för Hitlers storhetsvansinne. Det största byggnadsverket skulle bli en kupolbyggnad, i vilket Peterskyrkan i Rom skulle ha kunnat rymmas flera gånger om. Höjden skulle bli 290 meter, kupolens diameter mäta 250 meter. Inne i kupolhuset skulle det finnas ett enda rum om 38 000 kvadratmeter med plats för över 150 000 personer.

Andra världskrigets utbrott i september 1939 ändrade till att börja med inte Speers position. Han fortsatte att vara rikets främste arkitekt och byggnadsledare, Generalinspektor des Bauwesens som hans förnäma titel löd. Men i början av februari 1942 förändrades hans liv helt. Den minister som var ansvarig för krigsproduktionen, Fritz Todt, omkom i en flygolycka. Till hans efterträdare utsåg Hitler Speer. Vid 36 års ålder blev denne därmed en av Tysklands mäktigaste män. Det visade sig vara en ovanligt lyckad utnämning för att komma från Hitler. Speer visade nämligen en ovanlig duglighet, teknisk fantasi och förmåga att driva på så att man uppnådde resultat.

Den nazistiska staten var ännu vid denna tid inte ställd på krigsfot. En mycket stor del av industrins kapacitet användes till att tillverka ej krigsnödvändiga konsumtionsvaror. Regimens ledare ville inte att det tyska folket skulle behöva dra in på svängremmen och därmed riskera minskad popularitet. Speer gick till attack mot detta. Helt lyckades han aldrig stoppa icke krigsnödvändig produktion på grund av de lokala partiledarnas motstånd, men däremot kunde han rationalisera den tillgängliga industrikapaciteten och utnyttja den mer rationellt än tidigare. Produktionen av flygplan, stridsvagnar och andra vapen steg månad för månad även långt efter det att kriget börjat gå

dåligt för tyskarna. I själva verket uppnådde inte tyskarna sina högsta produktionssiffror förrän på sommaren 1944.

Speers framgångar gjorde honom tidvis till Tysklands näst Hitler mäktigaste man. Men framgång och makt väcker ofta avund. Speer hade gott om både fiender och opålitliga bundsförvanter. Till den förra kategorin hörde framför allt Bormann och även Himmler (som gjorde ett försök att mörda Speer, då denne var sjuk och intagen hos Himmlers livmedikus professor Gebhart, vars specialitet eljest var »människovänliga» medicinska experiment med koncentrationslägerfångar). Till gruppen mindre pålitliga bundsförvanter i den härva av intriger och motintriger som utgjorde det nazistiska makt-spelet hörde Goebbels och Göring.

På våren och sommaren 1944 kunde den nyktra och kylige analytikern Speer konstatera att kriget var förlorat. Vad som nu återstod var endast frågan hur många månader till man skulle kunna fortsätta slåss. Hitler proklamerade då den brända jordens taktik. Allting skulle förstöras, gruvor, fabriker och kommunikationsmedlen systematiskt göras obrukbara, kort sagt Tyskland skulle läggas öde. Speer opponerade sig häremot och gav kontraorder till sin egen organisation gentemot den nazistiska partiapparaten. Han tvingades lämna sin bekväma teknokrat-tillvaro med dess kalkyler och siffror och bli politiker. Alltför länge hade han varit »Djävulens general», för att låna titeln från Carl Zuckmayers välkända pjäs om flyggeneralen Ernst Udet. Hans desillusion gick tom så långt att han under krigets sista månader förgäves planerade att ta livet av Hitler och de andra ledande »krigshetsarna» genom att föra in giftgas i Führerbunkern under

Rikskansliet i Berlin. Däremot hade han inte varit delaktig i det misslyckade kuppförsöket mot Hitler den 20 juli 1944, även om han var nära att bli indragen då hans namn fanns med i de sammansvurnas listor på tänkbara ministrar i en kommande regering. En skeptiker hade dock lagt till orden »om möjligt» samt ett frågetecken efter Speers namn.

Genom Speers bemödanden lyckades han och hans organisation stoppa större delen av den planerade förstörelsen av Tyskland. När Tyskland fallit, blev han fånge hos engelsmännen och kom därefter att ställas inför rätta vid den stora krigsförbrytarprocessen i Nürnberg. Direkt ansvarig hade han själv i första hand varit för utnyttjandet av utländska tvångsarbetare inom den tyska industrin. Som den ende av de anklagade bekände han sin skuld och sitt moraliska medansvar till nazistregimens ogärningar. Detta torde ha räddat hans liv. Speer dömdes till 20 års fängelse. Han frigavs ur Spandau-fängelset på hösten 1966.

Speers memoarer är synnerligen intressanta och ger åtskilligt nytt om förhållandena i det tredje riket som inte tidigare varit känt. Den engelske historikern Hugh Trevor-Roper, författare till det välkända arbetet om Hitlers sista dagar, skrev 1948 att Speer i fängelset skulle få möjlighet att skriva de enda memoarerna från det tredje riket, som skulle vara värda att bli lästa. Speer har till fullo uppfyllt Trevor-Ropers förhoppning. Man får hoppas att Speers memoarer även kommer att översättas till svenska, så att de når en större publik i Sverige än de eljest skulle göra. De förtjänar det.